
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.46

Д. М. Стеченко, д.е.н., професор,
І. В. Безуглий, к.е.н.**ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА КЛАСТЕРОУТВОРЕННЯ
В РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ**

Анотація. Становлення ефективної національної економіки України вимагає реалізації політики інноваційного розвитку галузей, корпоративних утворень та територій. Складовою частиною політики інноваційного розвитку є кластеризація рекреаційно-туристичної сфери. Узагальнення фахової літератури свідчить про розробки концепцій створення екологічних та трансграничних кластерів, впровадження інноваційно-інвестиційних механізмів їхнього функціонування. Інноваціями можна вважати розроблені або удосконалені технології надання послуг, їхні нові види, супутні товари, організаційно-технічні рішення щодо впровадження форм рекреаційно-туристичної діяльності, методів контролю якості, що істотно поліпшують структуру виробництва та збільшують споживання. У статті обґрунтовано типологію інновацій в рекреаційно-туристичній сфері, наведено приклади інновацій та реалізації кластерних ініціатив. Сформульовані принципи реалізації інноваційного підходу в процесі рекреаційно-туристичного кластероутворення. Запропоновані показники оцінки ефективності функціонування трансграничних кластерів, які мають відображувати динаміку рекреаційно-туристичних потоків, кількість підприємств кластеру, розгалуженість внутрішніх зв'язків, рівень розвитку інноваційної інфраструктури, участь у міжнародному поділі праці, бюджетні відрахування. Інтенсифікацію розвитку трансграничних кластерів можуть забезпечити Агенції з національного розвитку, реалізуючи проекти дослідження прикордонних ринків, створення брендів на послуги відпочинку, проектування комплексних послуг відпочинку, забезпечуючи участь у виставках.

Ключові слова: інновації в рекреаційно-туристичній сфері, рекреаційно-туристичні трансграничні кластери.

Д. Н. Стеченко, д.э.н., професор,
И. В. Безуглий, к.э.н.**ИННОВАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА СОЗДАНИЯ КЛАСТЕРОВ
В РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТИЧЕСКОЙ СФЕРЕ УКРАИНЫ**

Аннотация. Становление эффективной национальной экономики Украины требует реализации политики инновационного развития отраслей, корпоративных образований и территорий. Составной частью политики инновационного развития является кластеризация рекреационно-туристической сферы. Обобщение специальной литературы свидетельствует о разработке концепций создания экологических и трансграничных кластеров, внедрение инновационно-инвестиционных механизмов их функционирования. Инновациями можно считать разработанные или усовершенствованные технологии предоставления услуг, их новые виды, сопутствующие товары, организационно-технические решения по внедрению форм рекреационно-туристической деятельности, методов контроля качества, существенно улучшающих структуру производства и увеличивающих потребление. В статье обоснована типология инноваций в рекреационно-туристической сфере, приведены примеры инноваций и реализации кластерных инициатив. Сформулированы принципы реализации инновационного подхода в процессе рекреационно-туристического кластерообразования. Предложены показатели оценки эффективности функционирования трансграничных кластеров, которые должны отображать динамику рекреационно-туристических потоков, количество предприятий кластера, разветвленность внутренних связей, уровень развития инновационной инфраструктуры, участие в международном разделении труда, бюджетные

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

отчисления. Интенсификацию развития трансграничных кластеров могут обеспечить Агентства национального развития, реализуя проекты исследования приграничных рынков, создания брендов на услуги отдыха, проектирования комплексных услуг отдыха, обеспечивая участие в выставках.

Ключевые слова: *инновации в рекреационно-туристической сфере, рекреационно-туристические трансграничные кластеры.*

D. M. Stechenko, doctor of economic sciences, professor,
I. V. Bezuhlyi, candidate of economic sciences

**INNOVATION POLICY OF CLUSTERS CREATION IN THE RECREATION AND TOURISM
SECTOR OF UKRAINE**

Abstract. *The establishment of an effective national economy of Ukraine requires the policy of innovations, corporate entities and territories. As part of innovation policy development is the clustering of recreation and tourism industry. Summary of professional literature suggests developing concepts of ecological and cross-border clusters, implementing innovative investment mechanisms of their functioning. Developed or improving technology services, their new species aggregate products, organizational and technical solutions to implement forms of recreation and tourism, quality control methods can be considered as innovations. The typology of innovation in the recreation and tourism sector is grounded, examples of innovation and implementation of cluster initiatives are brought. The principles of the innovation approach in recreation and tourism clustering are formulated. The proposed performance efficiency of cross-border clusters can show the dynamics of recreational and tourist flows, the number of enterprises clusters branching internal communications, the development of innovation infrastructure, participation in the international division of labor, budgetary allocations. The Agency of national development can provide intensification of cross-border cluster realizing projects to explore the border markets, creating brands for leisure services, designing comprehensive recreation, ensuring participation in exhibitions.*

Keywords: *innovation in recreation and tourism sector, recreation and travel cross-border clusters*

Постановка проблеми. Становлення конкурентоздатності національної економіки України потребує впровадження ефективних форм ведення бізнесу, зокрема кластерних, мережових утворень, зон та територій зі спеціальним режимом господарської діяльності. В умовах глобалізації спостерігається низька ефективність класичних ієрархічних управлінських структур, які не спроможні забезпечити високий рівень конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів [7, с. 6]. Найбільш ефективною формою підтримки малого бізнесу в рекреаційно-туристичній сфері є кластери. Актуальність кластеризації окремих секторів національної економіки зростає у зв'язку з посиленням конкуренції, ускладненням ситуації на світових ринках та інформатизацією суспільства. Кластеризація забезпечує формування критичної маси для подальших структурних перетворень у національній економіці та активізації інтеграційних процесів. Вважається, що використання кластерного підходу в Україні сприятиме підвищенню ефективності національної та регіональної економіки.

Аналіз останніх публікацій. Подальше впровадження кластерного підходу в національній та регіональній економіці пов'язують з процесами екологізації, підвищенням ефективності управління мережових структур, створенням транскордонних кластерів, активізацією інноваційного розвитку територій та іншими проблемами. Завдання екологізації рекреаційно-туристичної сфери може бути вирішено на основі використання нових форм екологічних кластерів. Останні базуються на концепціях ZeroWaste (композиція відходів), Palingenesis (екологічний палігенезис), BANC (Biologically active natural complex), ZERI (Zero environmental resistance implication). Перша концепція передбачає впровадження інноваційних технологій для поліпшення природного середовища та введення у структуру кластерів спеціально еколого-орієнтованих господарюючих суб'єктів. Друга концепція формування кластерів базується на виробництві чистих будівельних

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

матеріалів для рекреаційно-туристичної сфери. У межах третьої концепції реалізація кластерних проектів передбачає залучення штучно створених ландшафтів у рекреаційно-туристичну архітектуру. Четверта концепція передбачає формування кластерів на основі об'єднання існуючих рекреаційних територій з об'єктами, які забезпечують їхню антропогенну стійкість. Показники ефективності функціонування кластерів мають відображувати [1, с. 4-5]:

- зниження енергоємності та ресурсоємності;
- підвищення попиту на запропонований туристичний продукт;
- зміну прибутку підприємств; зменшення кількості забруднюючих речовин;
- впровадження технології з переробки відходів;
- зменшення сукупного антропогенного впливу;
- активізація споживання відновлених ресурсів; впровадження нових стандартів екологічного менеджменту: відповідність методів управління охороною здоров'я європейським стандартам.

До складу кластерів у рекреаційно-туристичній сфері доцільно включати об'єкти природно-заповідного фонду, що сприятиме впровадженню товарно-грошових відносин у процеси природокористування.

Забезпечення сталості природно-заповідних об'єктів вимагає поєднання природоохоронних та рекреаційно-туристичних функцій у певних організаційних формах, зокрема у природоохоронних кластерах. Процес їхнього створення передбачає невиснажливе використання компонентів природного середовища для задоволення суспільних потреб і базується на поєднанні підприємницьких структур, органів влади та громадських організацій на основі комплексного підходу до використання, відтворення та охорони природних ресурсів [2, с. 7].

Дослідники інноваційних процесів пропонують значну кількість типологій. Так, Й. А. Шумпетер запропонував виділяти розробки та впровадження нової або удосконаленої продукції, використання нової сировини, нової техніки та технологічних процесів, зміни в організації виробництва та його матеріально-технічного забезпечення, появу нових ринків збуту [17]. У сучасних концепціях формування інноваційної політики значне місце посідають інновації, які пов'язують з організацією суспільного виробництва, зокрема організаційними, економічними, політичними, соціальними, юридичними нововведеннями [6, с. 23-24]. Поява нових ринків збуту інтерпретується як маркетингові інновації [14, с. 57-59; 16, с. 91]. При розробці типологій інновацій у рекреаційно-туристичній сфері необхідно враховувати особливості суспільного виробництва послуг та європейський досвід структурування нововведень.

Організаційна структура кластерного утворення передбачає створення дорадчого органу, який через комітет з питань регіонального розвитку та некомерційні організації впливає на функціонування кластеру [12, с. 88]. Створенню кластерів має передувати процес формування необхідних інституцій, зокрема інноваційних центрів, суспільних організацій тощо.

Створення транскордонних кластерів вважається одним з інструментів активізації інтеграційних процесів України. Реалізація такого проекту має спиратися на відповідну державну стратегію, формування якої передбачає:

- врахування європейського досвіду;
- розробку методологічних основ виявлення та підтримки транскордонних кластерів;
- створення робочих груп для підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів;
- обґрунтування пріоритетів прикордонного співробітництва, реалізація яких забезпечується функціонуванням транскордонних кластерів;
- підготовку та проведення круглих столів з метою виявлення кластерних ініціатив і пошук можливостей включення їх в регіональні програми соціально-економічного розвитку.

Запропонована стратегія має містити цілі щодо розбудови інфраструктури природоохоронного сектору та сфери відпочинку, проведення міжнародних досліджень, створення технополісів, технопарків, євроінформаційних центрів та ін. [15]. На основі особливостей інституційного середовища щодо розвитку промислово-інноваційних кластерів в Європі, дослідження впливу на інноваційний потенціал європейських країн визначені шляхи формування транскордонних класте-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

рів [11]. Європейському рівню розвитку транскордонних кластерів приділяється недостатня увага.

Реалізація стратегії інноваційного розвитку транскордонних територій передбачає виділення двох етапів. На першому – створюються транскордонні індустріальні, технологічні та наукові парки, промислові зони, діяльність яких орієнтована на створення інноваційної інфраструктури. Стимулюючим фактором, який сприяє розбудові необхідної інфраструктури, є можливість зниження трансакційних витрат інвесторів. В умовах, коли отримали поширення усталені транскордонні зв'язки між суб'єктами підприємництва прикордонних територій сусідніх країн, стає можливе виділення кластерів [4, с. 57-58].

В Україні кластерна форма організації транскордонного співробітництва не отримала належного поширення, зокрема, не впроваджені інноваційно-інвестиційні механізми формування та функціонування кластерів. Майже не застосовуються такі інструменти державного регулювання, як цільове фінансування, надання субвенцій, субсидій тощо. Грошово-кредитна, податкова, амортизаційна, інвестиційна складові державної економічної політики недостатньо впливають на активізацію регіонального розвитку [5, с. 249].

Методичні рекомендації, розроблені фахівцями Інституту регіональних досліджень, спрямовані на виявлення транскордонних кластерів та кластерних ініціатив і містять перелік необхідних даних, наукових методів та етапів для проведення аналітичної роботи та розробки заходів щодо активізації транскордонного співробітництва [7]. Проте для розробки заходів щодо активізації існуючих рекреаційно-туристичних кластерів необхідно враховувати регіональні особливості функціонування сфери відпочинку.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Аналіз фахової літератури свідчить про недостатній рівень науково-теоретичного та методичного забезпечення процесів створення транскордонних кластерів. Існує потреба розробки методичних рекомендацій для впровадження організаційно-економічних механізмів активізації транскордонної кластерізації. Такі методичні розробки мають поєднувати концепції інноваційного розвитку з процесами транскордонної кластерізації.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження окремих аспектів процесу кластерізації в рекреаційно-туристичній сфері. Основними завданнями є: висвітлення заходів щодо інтенсифікації створення транскордонних рекреаційно-туристичних кластерів, наведення прикладів інновацій реалізації кластерних ініціатив у рекреаційно-туристичній сфері України, обґрунтування критеріїв типології інновацій, сукупності якісних і кількісних показників аналізу характерних типів кластерів, сформулювати основні принципи використання інноваційного підходу в процесі кластерізації в рекреаційно-туристичній сфері.

Виклад основного матеріалу. Поняття «кластер» для характеристики специфічної форми організації виробництва і послуг було введено американським вченим М. Портером при дослідженні проблем міжнародної економіки. Він зазначав різні види кластерів («промисловий кластер», «регіональний кластер», «галузевий кластер» та ін.), проте не давав їм однозначних визначень. Цим зберігав основу – наявність певних видів зв'язків між фірмами, що утворюють кластер як «географічно обмежену групу компаній, поставщиків, провайдерів послуг і асоційованих інститутів відповідної сфери, зв'язаних взаємовідносинами різних типів» [10, с. 109].

По суті в цьому вбачається один з напрямів становлення інноваційного підходу регіонального кластероутворення як інституту розвитку, що сприяє зняттю бар'єрів в активізації формування міжгалузевих і міжсекторіальних економічних зв'язків. Такі зв'язки проявляються у злитті сфери матеріального виробництва з нематеріальним.

Інноваційний підхід регіонального рекреаційно-туристичного кластероутворення має складатися з:

- пошуку оптимальних шляхів розвитку;
- виявлення перспективної взаємодії підприємств, організацій і установ;
- економічного регулювання процесу інноваційного кластероутворення;
- організаційного, правового, інвестиційного та іншого забезпечення прискореного злиття сфери виробництва та послуг інноваційного характеру.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

У процесі реалізації інноваційного підходу регіонального рекреаційно-туристичного кластероутворення його цілі можуть істотно змінюватися, трансформуватися у зв'язку з усвідомленням нових фактів і умов функціонування. Отже, актуальним стає прогнозування найбільш доцільних траєкторій створення та ефективного функціонування кластерних утворень на досить тривалий період.

У ринкових умовах центральна функція реалізації інноваційного підходу кластероутворення належить регіональним органам влади. Він має реалізовуватися у трьох напрямках:

- сприяння в узгодженні інтересів суб'єктів рекреаційно-туристичного кластеру;
- формування сприятливої інфраструктури ринку рекреаційно-туристичних послуг;
- вироблення єдиних цивілізованих правил і механізмів координації самодіяльності всіх суб'єктів рекреаційно-туристичного ринку на взаємовигідній основі кооперування «за інтересами» на різних стадіях технологічних циклів, що забезпечують розширене відтворення соціальних інновацій і розширення дій даного механізму на інші сфери життєдіяльності.

Регіональні органи управління мають бути заінтересовані в комплексному соціально-економічному розвитку рекреаційно-туристичних територій, забезпеченні нормальних умов життєдіяльності населення, створенні кластерів і досягненні їхньої ефективної структури. Разом з тим істотного значення набуває сервісна складова економіки регіону як множина різноманітних господарських суб'єктів у різних сферах діяльності, орієнтована на створення і надання різного роду рекреаційно-туристичних послуг.

Забезпечення збалансованого розвитку регіонального рекреаційно-туристичного кластера можливе за умови використання організаційних технологій, за допомогою яких відбувається обмін інформацією, встановлюються єдині критерії якості, правила підготовки персоналу, посилення конкурентних переваг тощо. Збалансований розвиток регіонального рекреаційно-туристичного кластера повинен здійснюватися при всебічному врахуванні наступних обставин:

- можливостей, умов і способів консолідації активів;
- необхідності й доцільності централізації управління (в т. ч. організаційних, економічних, маркетингових, технологічних, фінансових та ін.);
- корисності перетворення (реорганізації, реструктуризації) окремих підрозділів (фірм, служб, виробництв) і зв'язків між ними;
- розвитку партнерських відносин між учасниками кластера;
- активізації інвестиційної діяльності та росту інноваційного потенціалу.

При формуванні кластерної стратегії має бути врахований тип побудови кластеру: географічний, горизонтальний, вертикальний, латеральний, технологічний, фокусний, якісний. Для рекреаційно-туристичної сфери характерне поєднання декількох галузей чи секторів економіки. Це свідчить про пріоритетність горизонтального типу побудови рекреаційно-туристичних кластерів. Для виявлення типу побудови кластеру та кластерних ініціатив доцільно використати методи локалізації, аналізу на мікрорівні, аналізу непрямих ознак [7, с. 10, с. 26-27].

Створення кластерів за ініціативою органів регіональної влади та органів місцевого самоврядування можливе на основі фокусного типу, коли мережева структура формується навколо одного центра-підприємства, науково-дослідної чи навчальної установи. До функціональної структури кластера можна віднести: «ядро» - об'єкти, навколо якого формується кластер; «суміжні» - об'єкти, які безпосередньо забезпечують функціонування базових об'єктів «ядра»; «обслуговуючі» - об'єкти, наявність яких обов'язкова, але діяльність яких напряму не пов'язана з функціонуванням об'єктів «ядра»; «допоміжні» - наявність яких бажана, але не обов'язкова для функціонування інших об'єктів кластера. Такі структурні складові можуть виступати як всі типи об'єктів кластера. Наприклад, транспортна і комунікативна складові можуть виступати одночасно і ядром кластера, і бути його суміжним, обслуговуючим і допоміжним.

Реалізація кластерного підходу вимагає належної уваги з боку всіх учасників процесу кластероутворення. Як показує зарубіжний досвід економічного розвитку, недостатньо визнати факт формування кластерної структуризації економіки. Якщо регіон має особливості для стимулювання створення кластерів, що володіють потенціалом економічного розвитку, доцільно задіяти відповідні організаційно-економічні механізми управління даними інтеграційними структурами.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Ефективна діяльність кластера визначається характером взаємовідносин його потенціальних учасників з регіональними органами управління. Кластерний підхід дає організаційно-ринкові та функціональні переваги як для учасників кластера, так і для регіональних органів управління, а також для регіональної бізнес-спільноти.

Для регіонального рекреаційно-туристичного бізнесу переваги можна вбачати в наступному: зниження трансакційних затрат; поліпшення можливостей для більш результативного виходу на глобальні ринки; активізація інноваційної діяльності та поява нових знань; поява зручного інструменту для взаємодії з адміністрацією регіону; удосконалення і модернізація ринкової інфраструктури надання рекреаційно-туристичних послуг. Перевага самого кластеру проявляється в різних напрямках внутрішніх зв'язків:

- більш гарантована реалізація рекреаційно-туристичних послуг (продукту);
- підвищення доступності рекреаційно-туристичних ресурсів;
- вільний обмін інформацією, знаннями;
- виникнення нових умов конкуренції і партнерства;
- можливості для диверсифікації діяльності.

Управління розвитком послуг регіонального рекреаційно-туристичного кластера слід розглядати як довгострокове завдання, вирішити яке можна лише професійно, не перетворюючи його на побічну функцію.

У процес кластероутворення залучається багато господарських суб'єктів різних форм власності, кожний із яких керується своїми економічними інтересами. За таких обставин оптимальним варіантом управління стають інструменти побічної дії (координація, стимулювання, регулювання), що дозволяють без прямого втручання створити сприятливі умови для функціонування і розвитку регіонального рекреаційно-туристичного кластера. Разом з тим, стає більш складно приймати правильне управлінське рішення і забезпечувати його реалізацію нинішньому суб'єкту управління, спираючись лише на знання про його загальні функції. Значна кількість традиційних управлінських функцій, наприклад, регулювання і контроль, планування і організація, у нинішніх умовах вимагають іншого змістовного наповнення.

Для підвищення ефективності функціонування і розвитку регіонального рекреаційно-туристичного кластера необхідний організаційно-економічний механізм управління, основу дії якого становить узгодження цілей і завдань з методами і засобами досягнення намічених результатів реалізації прийнятих рішень. Важливою функцією організаційно-економічного механізму управління стає формування принципово нових підходів адаптації учасників кластера до взаємодії, коопераційних зв'язків, готовності розвитку форм і методів внутрішньосітьового співробітництва. Інноваційний підхід результативно-орієнтованого спрямування об'єднує увесь управлінський цикл від планування і закінчуючи контролем.

Інноваційний підхід регіонального рекреаційно-туристичного кластероутворення можливий з дотриманням наступних принципів:

- побудова такої організаційної структури, яка формує сприятливі умови для креативної праці;
- визначення загальних напрямів функціонування і розвитку рекреаційно-туристичних послуг регіону, спираючись на управління контрольованими факторами змінного середовища з метою забезпечення необхідного вектору їхнього розвитку;
- створення сприятливих умов для генерації альтернативних поглядів та ідей;
- заохочення готовності брати на себе відповідальність і самостійність організації праці в наданні якісних рекреаційно-туристичних послуг.

Інновації в рекреаційно-туристичній сфері можна розглядати як результат дій, які спрямовані на створення нового продукту, освоєння нових ринків, впровадження інформаційних технологій, вдосконалення процесу надання рекреаційно-туристичних послуг, створення стратегічних альянсів для здійснення бізнесу, впровадження сучасних організаційно-управлінських форм діяльності спеціалізованих підприємств. Інноваційним продуктом у рекреаційно-туристичній сфері можуть називатися нові пропозиції послуг, напрями, маршрути, які пропонуються та реалізуються на ринку [13, с. 64].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Реалізація цієї концепції можлива на основі інноваційної політики розвитку рекреаційно-туристичної сфери, яка має на меті активізувати трансформаційні процеси в національній економіці України, сприяти впровадженню технологій такого рівня, які забезпечать конкурентоспроможність вітчизняним товарам та послугам на світових і внутрішніх ринках. Підґрунтям інноваційної політики розвитку рекреаційно-туристичної сфери мають стати нові знання та їхня ефективна реалізація. Одним з напрямів використання нових знань є впровадження кластерних технологій в рекреаційно-туристичну сферу.

Інтерпретуючи поняття «інновація» до рекреаційно-туристичної сфери, можна подати наступне визначення. Інноваціями в рекреаційно-туристичній сфері є розроблені або удосконалені технології надання послуг, нові види рекреаційно-туристичних послуг, сукупні товари, а також організаційно-технічні рішення щодо форм рекреаційно-туристичної діяльності, методів контролю якості та надання послуг, що істотно поліпшують структуру виробництва та збільшують їхнє споживання.

Така широка інтерпретація орієнтує на використання методу типології для структурування інновацій. Типологія інновацій має бути спрямована на обґрунтування напрямів інноваційного розвитку та удосконалення процесів управління. В основу такого структурування мають бути покладені рекомендації Організації економічного співробітництва і розвитку, які передбачають виділення продуктових, процесних, організаційних та маркетингових інновацій (табл. 1). Запропоновані приклади інновацій у рекреаційно-туристичній сфері можуть бути використані при складанні програм соціально-економічного розвитку регіонів України.

У законодавстві України відсутні нормативно-правові акти, які регулюють процес кластеризації. Проект «Концепції стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів» не знайшов підтримки в органах влади. Керуючись існуючими нормативно-правовими актами, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 22.05.1996 року № 549 «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів» кластер може бути охарактеризований як інноваційна структура [7, с. 19]. Тому створення кластерів є одним з організаційних напрямів інноваційного розвитку рекреаційно-туристичної сфери.

Виділяють декілька видів кластерних політик: посередницькі політики (broker policies), які спрямовані на співробітництво з бізнесом, розвиток наукових парків і бізнес-інкубаторів; політики з стимулювання попиту (demand-side policies), що включають в себе акумулювання інформації щодо перспектив розвитку та доведення її до потенційних споживачів; заходи з реалізації освітніх програм; стимулювання міжнародних зв'язків на основі транскордонних кластерів; структурні політики, що спрямовані на розбудову інфраструктури та інституційний розвиток [11, с. 36]. Представлені види кластерних політик мають узгоджуватися з пріоритетами та особливостями розвитку певного регіону України.

Таблиця 1

Типологія інновацій у рекреаційно-туристичній сфері

Типи інновацій згідно з «Рекомендаціями для збору та аналізу даних по інноваціям» [1, с. 57-59]	Приклади [6, с. 91]
1	2
<p><i>Продуктові.</i> Включають впровадження товарів чи послуги, які є новими чи мають значно поліпшені якості та способи використання.</p>	<p><i>Розробка нових турів, маршрутів</i> згідно зі змінами рекреаційних потреб населення та структурою рекреаційного часу; <i>Пропозиція нових послуг (SPA-послуги);</i> <i>Освоєння нетрадиційних об'єктів</i> (мілітарі-туризм, дігг-туризм, індустріальний, спелеотуризм; <i>Будівництво нових інфраструктурних об'єктів</i> (для занять екстремальним туризмом, гідропарки); <i>Пропозиція нової події, біосоціального ресурсу</i> (проведення нового фестивалю, відкриття нових історичних особистостей)</p>

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Продовження таблиці 1

<i>Процесні.</i> Передбачають впровадження нового чи значно поліпшеного способу виробництва чи доставки продукту.	<i>Електронні системи бронювання в готелях;</i> <i>Електронні системи продажу квитків;</i> <i>Інтегровані системи управління інфраструктурою готелю;</i> <i>Інтернет-реклами;</i> <i>Електронна комерція (створення віртуальних турагентств)</i>
<i>Організаційні.</i> Відносяться до сфери впровадження нових організаційних методів. Можуть стосуватися змін у практиці господарської діяльності, організації робочих місць чи зовнішніх зв'язках підприємства.	<i>Розвиток інтегрованих готельних ланцюгів;</i> <i>Використання систем управління за контрактом;</i> <i>Використання електронних клієнтських баз;</i> <i>Створення рекреаційно-туристичних кластерів (у тому числі транскордонних);</i> <i>Створення вільних економічних зон туристичного призначення;</i> <i>Управління сезонністю в туризмі</i>
<i>Маркетингові.</i> Включають реалізацію нових методів маркетингу. Можуть стосуватися змін у просуванні на ринок чи в призначенні ціни продажу.	<i>Орієнтація на нові сегменти ринків;</i> <i>Обслуговування нових груп клієнтів.</i>

Прикордонне співробітництво в східних регіонах України зазнало дії дестабілізуючих факторів. Розвиток чотирьох євро регіонів за участю України - «Слобожанщина», «Ярославна», «Донбас», «Дніпро» - став заручником політичних ситуацій. Це орієнтує на пошук можливостей збереження сформованих господарських зв'язків. Однією з таких можливостей є подальше функціонування транскордонного кластеру сільського туризму за участю України та Білорусії в межах євро регіону «Дніпро». Активізація розвитку кластеру може визначитися політикою стимулювання міжнародних зв'язків, формуванню якої має передувати діагностика економічних процесів територій сусідніх країн.

Під транскордонним кластером розуміється форма інтеграції підприємств різних форм власності та асоційованих інституцій, які розташовані у певному прикордонному регіоні, спеціалізуються у господарській діяльності різного галузевого спрямування, але пов'язані технологічними зв'язками та спільною стратегією ведення бізнесу. У фахівців немає одностайності щодо високої ефективності такої співпраці, але існує низка вагомих чинників, що сприяють підвищенню рівня соціально-економічного розвитку прикордонних територій.

Основним системоутворюючим фактором при кластеризації є ринок, який визначає його ключові властивості [3, с. 361]. Саме ринок визначає платоспроможний попит та пропозицію в рекреаційно-туристичній сфері. Тому процес транскордонної кластеризації має спиратися на дослідження проблем розвитку прикордонних ринків.

Для виявлення транскордонних кластерів та розробки заходів щодо їхньої підтримки може бути використаний системний аналіз, який включає кілька етапів: розгляд існуючих нормативних документів щодо функціонування прикордонних територій та програм інноваційного розвитку; оцінку макроекономічних показників прилеглих територій (концентрація туристичних підприємств, їхні розміри, кількість працюючих); проведення поглибленого дослідження для виявлення вертикальних та горизонтальних зв'язків; аналіз бізнес-середовища; виявлення кластерних ініціатив [7, с. 24-25]. У перелік заходів для активізації функціонування транскордонного кластеру доцільно включити аналіз ефективності функціонування кластеру.

В Україні існує низка рекреаційно-туристичних кластерів, але відсутні методичні рекомендації щодо показників визначення ефективності їхнього функціонування (табл. 2). Для оцінки ефективності функціонування кластерів може бути використана низка показників: інтенсивність потоків відпочивальників, доходи від рекреаційно-туристичної діяльності та надходження до бюджету, рівень забезпеченості дестинацій ресурсами та їхня атрактивність, частка зайнятих у сфері обслуговування туристів, кількість навчальних закладів, що готують фахівців рекреаційно-туристичного спрямування, розвиненість транспортної та комунікативної інфраструктур тощо [8, с. 340].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Таблиця 2

Приклади рекреаційно-туристичних кластерів України

Адміністративна область, регіон	Назва кластеру
АР Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська	Туристичний кластер «Південне туристичне кільце»
Волинська	Волинський туристичний кластер
Івано-Франківська	Туристичний кластер «Сузір'я»
Київська	Туристичний кластер «Славутич»
Полтавська	Туристично-рекреаційний кластер «Гоголівські місця Полтавщини»
Тернопільська	Туристично-рекреаційний кластер «Дністровський каньйон» Кластер сільського зеленого туризму «Мальовнича Бережанщина»
Херсонська	Транспортно-туристичний кластер «Південні ворота України»
Хмельницька	Туристичний кластер «Кам'янець» Туристичний кластер «Екотур» Туристичний кластер «Кам'янецький дивокрай» Туристичний кластер еко-агротуризму «Оберіг»
Чернівецька	Туристичний кластер «Сім чудес України»
Чернігівська	Кластер транскордонного сільського туризму «Дніпро»

Показниками визначення ефективності функціонування транскордонного кластеру можуть бути: динаміка рекреаційно-туристичних потоків, кількість підприємств кластеру, розгалуженість внутрішніх зв'язків, рівень розвитку інноваційної інфраструктури, участь у міжнародному поділі праці, бюджетні відрахування.

Суттєвий вплив на інтенсифікацію розвитку транскордонного кластеру забезпечать недержавні регіональні інституції, зокрема Агенція з регіонального розвитку. Така структура спроможна виявляти регіональні та місцеві економічні потреби, надати консультації з розробки та впровадження кластерних стратегій, реалізовувати заходи щодо підтримки кластерів. Серед таких заходів:

- проекти дослідження транскордонних ринків;
- участь у туристичних виставках;
- створення туристичних брендів;
- проектування комплексних послуг відпочинку.

Висновки. Реалізація напрямів подальшого розвитку рекреаційно-туристичної сфери України пов'язана із впровадженням галузевої інноваційної політики, складовою частиною якої є кластероутворення. Управління цим процесом вимагає наукового забезпечення створення, насамперед, екологічних та транскордонних кластерів.

Література

1. Андреева Н. М. Екологічні кластери в рекреаційно-туристичній сфері як модель регіонального розвитку підприємства / Н. М. Андреева, О. В. Полянничко // Економічний форум. – 2013. - № 3. – С. 82-87.
2. Андрущенко К. Ю. Природоохоронна кластеризація туристично-рекреаційного комплексу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / К. Ю. Андрущенко; Рада по вивч. продукт. сил України. – К., 2009. - 19 с.
3. Базиліук А. В. Системно-діалектичний підхід до аналізу транспортних кластерів / А. В. Базиліук, І. О. Хоменко // Управління проектами, системний аналіз і логістика. – 2012. – Вип. 10. – С. 358-364.
4. Гоблик В. В. Формування транспортно-логістичних кластерів як пріоритетний напрям розвитку прикордонних регіонів України / В. В. Гоблик, В. В. Папп // Економічний форум. – 2013. - № 4. – С. 55-63.
5. Добрева Н. Основні напрями розвитку транскордонних кластерів в Україні / Н. Добрева // Ефективність державного управління. – 2013. – Вип. 34. – С. 246-253.
6. Жихор О. Б. Інноваційна політика розвитку регіонів: теорія та практика формування, механізми реалізації: [монографія] / О. Б. Жихор. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2009. – 544 с.
7. Звіт Про науково-дослідну роботу «Розроблення методичних рекомендацій щодо виявлення транскордонних кластерів та кластерних ініціатив» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glav.govuadocs.com.ua/download/docs-156718/1600-156718.doc>
8. Ніколаєв Ю. О. Туристичні кластери в Україні / Ю. О. Ніколаєв // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 4(47). – С. 336-341.
9. Новиков В. С. Інновації в туризмі / В. С. Новиков – М.: Академія, 2007. – 208 с.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

10. Портер М. Е. Экономическое развитие регионов / М. Е. Портер // *Пространственная экономика*. - 2007. - № 1. - С. 107-112.
11. Рекорд С. И. Развитие промышленных инновационных кластеров в Европе: эволюция и современная дискуссия / С. И. Рекорд. – СПб: Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – 109 с.
12. Семенов В. Ф. Регіональний кластер у контексті структурної перебудови економіки регіону / В. Ф. Семенов, В. М. Мозгальова, І. В. Давиденко // *Регіональна економіка*. – 2006. - № 3. – С. 78-89.
13. Стратегічний розвиток туристичного бізнесу: монографія / [Ткаченко Т. І., Мельниченко С. В., Бойко М. Г. та ін.]; за заг. ред. А. А. Мазараки. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 596 с.
14. Рекомендации по сбору и анализу данных по инновациям (Руководство Осло). Совместная публикация ОЭСР и Евростата [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/science_and_innovations/science/#
15. Хуснутдинов О. Кластеры – спільна стратегія розвитку для транскордонних регіонів [Електронний ресурс] / О. Хуснутдинов. – Режим доступу: <http://irgo.org.ua/politika-i-vlast/klasteri-%E2%80%93-spilna-strategiya-rozvitku-dlya-transkordonnix-regioniv>
16. Чернікова В. І. Особливості інновацій в туризмі / В. І. Чернікова // *Вісник ДІТБ*. – 2012. - № 16. – С. 89-94.
17. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Й. А. Шумпетер. – М.: Директмедиа Паблишинг, 2008. – 401 с.

References

1. Andreieva, N. M., & Polianycho, O. V. (2013). Ekolohichni klasteri v rekreatsiino-turystychnii sferi yak model regionalnoho rozvytku pidpriemnytstva [Environmental clusters in tourism and recreation areas as model of regional business development]. *Ekonomichnyi forum – Economic Forum*, 3, 84-90 [in Ukrainian].
2. Andriushchenko, K. Yu. (2009). *Pryrodokhoronna klasterizatsiia turystychno-rekreatsiinoho kompleksu [Nature protection clustering of tourist and recreational complex]*. (Ph.D. dissertation synopsis). Kyiv: Council for Ukraine's Productive Forces Studies [in Ukrainian].
3. Baziluk, A. V., & Khomenko, I. O. (2012). Systemno-dialektychnyi pidkhid do analizu transportnykh klasteriv [System dialectical approach to the analysis of transport clusters]. *Upravlinnia proektamy, systemnyi analiz i lohistyka - Project Management, Systems Analysis and Logistics*, 10, 358-364 [in Ukrainian].
4. Hoblik, V. V., & Papp, V. V. (2013). Formuvannia transportno-lohistychnykh klasteriv yak priorytetnyi napriam rozvytku prykordonykh rehioniv Ukrainy [Forming of transfrontal transport logistic clusters aspriority direction of development of boundary regions of Ukraine]. *Ekonomichnyi forum – Economic Forum*, 4, 55-63 [in Ukrainian].
5. Dobrieva, N. (2013). Osnovni napriamy rozvytku transkordonykh klasteriv v Ukraini [Basic directions of development of transborder clusters in Ukraine]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia - Efficacy Public Administration*, 34, 246-253 [in Ukrainian].
6. Zhykhor, O. B. (2009). *Innovatsiina polityka rozvytku rehioniv: teoriia ta praktyka formuvannia, mekhanizmy realizatsii: monohrafiia. [Innovation policy of regional development: theory and practice formation, implementation mechanisms: monograph]*. Lviv: Institute for Regional Reserches of National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
7. *Zvit Pro naukovu-doslidnu robotu «Rozroblennia metodychnykh rekomendatsii shchodo vyavlennia transkordonykh klasteriv ta klasternykh initsiatyv» [The report on scientific-research work "Development of methodological recommendations as to identify cross-border clusters and cluster initiatives"]* (n.d.). Retrieved from <http://glav.govuadocs.com.ua/download/docs-156718/1600-156718.doc> [in Ukrainian].
8. Nikolaiev, Yu. O. (2012). Turystychni klasteri v Ukraini [Tourism clusters in Ukraine]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen - Socio-Economic Research Bulletin*, 4(47), 336-341 [in Ukrainian].
9. Novikov, V. S. (2007). *Innovatsii v turizme [Innovations in tourism]*. Moscow: Akademiya [in Russian].
10. Porter, M. E. (2007). Ekonomicheskoye razvitiye regionov [The economic performance of regions]. *Prostranstvennaya Ekonomika - Spatial Economics*, 1, 107-112 [in Russian].
11. Rekord, S. I. (2010). *Razvitiye promyshlennykh innovatsionnykh klasterov v Yevrope: evolutsiya i sovremennaya diskussiya [Development of industrial innovation clusters in Europe: evolution and modern debate]*. St. Petersburg: St. Petersburg State University of Economics [in Russian].
12. Semenov, V. F., Mozgalyova, V. M., & Davydenko, I. V. (2006). Rehionalnyi klaster u konteksti strukturnoi perebudovy ekonomiky rehionu [Regional recreational cluster in the context of structural reorganization of economy of the region]. *Rehionalna ekonomika - Regional Economy*, 3(41), 78-89 [in Ukrainian].
13. Mazaraki, A. A. (Ed.). (2010). *Stratehichnyi rozvytok turystychnoho biznesu: monohrafiia [Strategic development of tourism business: monograph]*. Kyiv: KNTEU [in Ukrainian].
14. Federal State Statistics Servise. (2006). *Rekomendatsii po sboru i analizu dannykh po innovatsiyam [Oslo Manual. Guidelines for collecting and interpreting innovation data. A joint publication of OECD and Eurostat]*. Retrieved from http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/science_and_innovations/science/# [in Russian].
15. Khusnutdinov, O. (2009). *Klasteri – spilna stratehiia rozvytku dlia transkordonykh rehioniv [Clusters are the common strategy for the development of cross-border regions]*. Retrieved from <http://irgo.org.ua/politika-i-vlast/klasteri-%E2%80%93-spilna-strategiya-rozvitku-dlya-transkordonnix-regioniv> [in Ukrainian].
16. Chernikova, V. I. (2012). Osoblyvosti innovatsii v turyzmi [The features of innovations in tourism]. *Visnyk DITB – Bulletin of Donetsk Institute of Tourist Business*, 16, 89-94 [in Ukrainian].
17. Schumpeter, J. A. (2008). *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya [The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle]*. (V.S. Avtonomov, Trans.). Moscow: Direktmedia Publishing [in Russian].

Надійшла 22.03.2014